

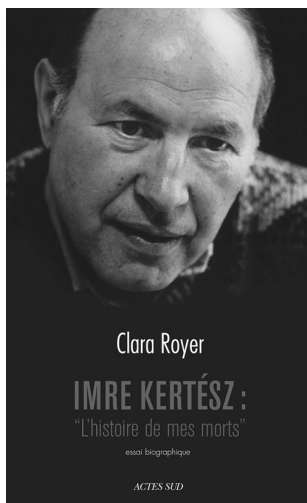
FÖRKÖLI GÁBOR

A berlini kincsesbánya

CLARA ROYER:

IMRE KERTÉSZ: «L'HISTOIRE DE MES MORTS»

[KERTÉSZ IMRE: „HALÁLAIM TÖRTÉNETE”]

Actes Sud
Paris, 2017
24€

”

Fenntartásokkal kezelem György Péternek azt az elhíresült kijelentését, amely szerint Kertész Imre nem lett a mi írónk. Ki is a „mi”? Persze vannak sokan – értelmiségiek is! –, akik bedőlnek az uszításnak, és finoman szólva sem valamiféle kiművelt ízlés alapján, hanem éppen a „mi” és az „ők” megkülönböztetése szerint utasítják őt el. De általában, akik szeretik a kortárs magyar irodalom fősodrát, azok Kertészt is nagyra becsülik, és a kritikus, irodalomtudományi közegben is szakmai konszenzus uralkodik életművének értékéről. Bizonyos szempontból mégis sok igazság van abban, amit György Péter mond. Még akik Kertész kedvelőinek mondjuk is magunkat, munkásságának nemzetközi kontextusát nem sajátítottuk el. Ráadásul szellemi függetlensége, a polarizált magyar közélet felől való értelmezhetetlensége is sokakat zavarba ejt. Előfordulnak kifejezetten alpári támadások is elene, de Kertész bizonyos döntéseivel és nyilatkozataival olyanokat is megdöbbentett, akik amúgy műveit világirodalmi helyének megfelelően olvassák és emberi méltóságában sem bántanák meg őt soha. Ezeket most nem számítva a Kertész-kutatásnak alapvetően két sok vitát kavarázó jelenséggel kell szembenéznie, ha saját pozícióját meg akarja határozni a magyar szellemi életben. Az egyik az a tény, hogy archívumáról az író úgy rendelkezett, hogy azt Berlinben kell őrizni. A másik botránykő a Schmidt Mária felügyelete alatt és meglepően nagy költségvetéssel létrehozott Kertész Imre Intézet felállása. Míg a döntéshozók szerint örülni kellene, hogy ilyen komoly összeg jut kultúrára, addig mások – nemcsak politikai, hanem szakmai és jogi érvek alapján is – aggályosnak tartják, hogy ilyen aránytalanul sok pénzt szántak az elvileg Kertész hagyatékát kezelő kutatóintézetre, miközben a kéziratos anyag már Berlinben van, az esetlegesen még kiadatlan művek közlési joga pedig a Magvetőnél.

Ebben az elmérgesedett helyzetben felüdülés látni, hogy francia nyelven olyan alapos monográfia jelent meg Kertész Imréről, amely a berlini hagyatékot is feldolgozta. A könyv szerzője Clara Royer, aki zsidó származású magyar írók identitásproblémáiból doktorált, akinek az eltitkolt zsidó múltjáról szóló *Csillag* c. regénye magyarul is olvasható, és aki Nemes Jeles Lászlóval együtt jegyzi a *Saul fia* forgatókönyvét. Royer még az író életében felkutatta a kiadatlan Kertész-szövegek többségét. És ennél sokkal többet tett: az íróval életinterjút készített – remélhetőleg ennek teljes leirata is megismerhető lesz egyszer –, sőt színháztörténeti, rendőrségi vonatkozású levéltári anyagokat is átnézett, hogy teljesebb képet kapjon Kertész Imre karrierjéről. Kutatótól éppenséggel ez a természetes. Ezért is elkésztette, ha azt látjuk, hogy az alapos utánajárás, a széles forrásbázisra alapozott munka egyetlen Nobel-díjasunk esetében egyelőre olyan luxus, amelyet eddig csak egy nyugati irodalomtörténész engedhetett meg magának.

Elég is a dohogásból. Innentől kezdve ez az írás arról az örömről fog szólni, amelyet remélhetőleg Kertész sok olvasója megkap majd Clara Royer könyvétől. Eddig a Kertész-monográfiák elméleti, értelmezői megközelítésre vállalkoztak. Szirák Péter és Vári György könyve sem végzett különösebb forrásfeltáró munkát, bár Vári *Kertész Imre: Buchenwald fölött az ég* c., elsősorban nyelvfilozófiai és regényepoétikai szempontokat érvényesítő könyvében a korabeli sajtót is átnézve kellő mélységben feldolgozta a *Sorstalanság* recepciótörténetét. Említi azt a lektori véleményt is, amely alapján a Magvető elutasította a regényt. A kiadó munkatársa már-már antiszemitizmussal vádolta meg Kertész könyvét, és felrótta az írónak, hogy narrátora nem vállal sorsközösséget a zsidósággal. Vári lelkiismeretesen azzal zárja a lektori jelentés ismertetését, hogy mivel fikciós mű alapján idézi, ezért az eredeti dokumentummal való azonossága nem bizonyos. De vajon miért nem kérdezte meg erről az akkor még jó erőben lévő Kertészt? Clara Royer filológiai megközelítése viszont remekül kiegészíti a hazai kritikusok kétségtelenül mély, fontos értelmezéseit. Éppenséggel ennek a lektori jelentésnek a reprodukciója is benne van a könyvében.

Az életrajz ettől még természetesen ingoványos terep. Kertész életművének csupán egyetlen témája van, és ez a tárgy bizony már önmagában életrajzi. Mi olyat tud ehhez hozzátenni ehhez Royer, ami nem merül ki Kertész Imre életrajzi elbeszéléseinek, reflexióinak összegyűjtésében? Mi olyat tud, ami meghaladja a regényekben megörökített események és a dokumentálható tények közötti eltérések sokszor terméketlen számbavételét? Van-e értelme Kertész könyveihez olyasmit hozzátenni, amire az író nem veszteget szót regényeiben? Érdekes-e az élet a mű mellett? Ezekkel a kérdésekkel a könyv szerzője is tisztában van. Szép, a Kertész Imrével való személyes találkozást is megörökítő bevezetőjében számot is vet velük.

De a legjobb választ ezekre a kételyekre, azt hiszem, a szorgalmas munkával összegyűjtött, rendkívül gazdag forrásbázis adja. Nagy vállalkozás külső szemlélőként megírni egy másik ember életét; Clara Royer e komoly ambíció ellenére azért tud alázatos maradni, mert könyvével éppen azt a Kertész Imrét szólaltatja meg, akit a kanonikus életműsorozatból nem ismerhetünk. Az életpálya indulását ráérősen, részletezve meséli el. Közben felidéz a fiatal újságíró tudósításait és találkozásait a színházzal. Nem volt még komoly Kertész-monográfia, amely foglalkozott volna a *Csacsifogattal* és Kertész más, társszerzőként jegyzett zenés darabjaival. Royer még színlapokat, plakátokat is közöl, sőt Bodrogi Gyuláról is láthatunk fényképet a *Bekopog a szerelem* előadásából. Sokan gondolják persze, és nem minden alap nélkül, hogy Kertész habkönnyű zenés komédiái nem tartoznak igazi életművéhez. Mégsem indoko-

latlan, hogy Royer olyan sokat foglalkozik velük. Ha nem tenné, nem lenne érthető a háború utáni fővárosi világ, amelyben a folytonos anyagi gondokkal küzdő, hivatalosan semmilyen szervezethez, munkahelyhez nem kötődő Kertész belül mindig független, szabad tudott maradni. És nem lenne érthető az a Kádár-rendszer, amely – magának az írónak az elmondásából tudjuk – prousti madeleine-ként szolgált számára a holokauszt felidézéséhez: mert a diktatúra nem a fizikai erőszakkal kezdődik Kertész szerint, hanem az egyéni szabadság belső igényének alattomos megsemmisítésével, és minden látszat ellenére a langyos Kádár-rendszer ebben éppen olyan jó volt, mint a két világháború közötti, nyíltan gyűlölködő jobb-oldali rendszerek. Kertész ezekkel a kissé talán alantas alkalmi munkákkal elérte, hogy ne kelljen betagozódnia semmilyen hivatalos, tehát megalkuvásokkal teli irodalmi életbe. De ami igazán megővta ettől, az az alkalmi újságírással és színházcsinálással együtt járó életmódja volt. Clara Royer azt a bohém, ágyrajáró, a Kádár-rendszerben kétes egzisztenciának számító és hihetetlen alakok társaságát kereső Kertész Imrét állítja elének, akiről magyarul talán csak Spiró György esszéi tudósítanak.

A kertészi életstratégia egy másik, később megjelenő fontos eleme a fordítás volt. Neki köszönhetően szólalt meg magyarul *A tragédia születése*, Sigmund Freud *Mózese* és Elias Canetti *A szemjárték* c. könyve. A Nietzsche, Hofmannsthal, Arthur Schnitzler és Wittgenstein műveiből készült fordítások bemutatásakor lehetett volna részletesebb is az ismertetés – legalább annyira, mint a zenés darabok esetében –, de a róluk szóló részletek így is komoly hiányt pótolnak a recepcióban. Royer ezen kívül módszeresen idézi Kertész Imre naplóit is, amelyeknek egy jelentős része még mindig kiadatlan. Kéziratban maradt elbeszéléseket, regényvázlatokat is megismerhetünk könyvéből. Ilyen a *Bableves* c. elbeszélés, valamint az *Én, a hóhér* c. regénytöredék. Az derül ki belőlük, hogy Kertész Imrét kezdetben jobban foglalkoztatták az Auschwitz utáni létezés buktatói, mint az, hogy deportálásának történetét elbeszélje. Bizonyos értelemben tehát *A kudarc* problémája előbb létezett, mint a *Sorstalanság* csakis a Kertész által megalkotott nyelven elmondható története. Royer olvasatában – befejezetlenségük ellenére – ezek a korai töredékek fontos művek, minden Kertész-olvasó érdeklődésére számot tarthatnak. De a későbbi szövegek, különösen a korai regényfragmentumokat, irodalmi ötleteket magába építő könyv, *A végső kocsmá* genezise szempontjából sem különbösek. Ha egyszer nekiállnak a Kertész-életmű kritikai kiadásának, lesz hová nyúlni az első adatokért.

Külön öröm látni, hogy Royer könnyedén eligazodik Magyarország legújabb történetében, irodalmi és politikai életében. Az irodalmi vitákról, a népi-urbanus ellentétről, a Csoóri Sándor *Nappali hold* c. esszéje körül kirobbanó botránnyról pontosan, korrekten tájékoztatja a francia olvasóit anélkül, hogy elveszne a részletekben. Apróbb hibák azért szemet szúrhatnak a magyar olvasóknak. A sziglieti alkotóházat például valamiért Dél-Magyarországra teszi a szerző. Nagyobb, nehezebben korrigálható probléma, hogy talán éppen a könyvhöz felvett hanganyag sodrása miatt sokszor túlságosan is Kertész szemüvegén át láttatja az irodalmi élet összезördüléseit, és bár ezért a szimpátiájáért nem róhatjuk meg, nem ártott volna egygel hátrább lépve is rápillantani a problémás emberi-közéleti viszonyokra. Ám ez nem változtat azon, hogy Royer olyan munkát végzett el vaskos Kertész-monográfiájában, amelyet előtte egy magyar kollégája sem. Ezért csak remélhetjük, hogy könyvét minél előbb magyarul is olvashatjuk.